

A KATOLIKUS MAGYARSÁG HELYZETE A DÉLVIDÉKEN A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT, A SZERBIAI BÁNSÁG PÉLDÁJÁN

Absztrakt

Jelen tanulmány a címben jelzett terület katolikus magyarságával kíván foglalkozni. Nem feledve, hogy a katolikus hívek többségében németek voltak (Erről, a mások mellett, a közelmúltban lásd: Bezzegh 2012.)

Az impériumváltást követő felmérésekből világosan kitűnik, hogy már a két világháború között megindul a szerb lakosság arányszámának határozott növekedése. Az egyházkormányzati változások gyakorlati végrehajtása is az új állam többségi szláv etnikai befolyás erősítését szolgálta.

A két háború között a katolikus egyházat anyagi forrásai és társadalmi-kulturális befolyása kapcsán két területen érte komoly veszteség. Az egyházi vagyont radikálisan csökkentette az agrárreform míg a felekezeti iskolák államosítása igyekezett visszaszorítani a katolikus egyház befolyását a kisebbségi magyarság körében, ezzel is erősítve a beolvadást, sőt inkább a disszimilációt, azaz a kirekesztést. A kirekesztés szándéka azért vethető fel, hisz kevésbé volt valószínűsíthető, hogy - épp felekezeti hovatartozása okán - a latin keresztény magyarság (és persze németség) be akart/tudott volna olvadni a szerb ortodox többségi társadalomba. A katolikus egyház háttérbe szorításának egyik fő mozgató rugója éppen az volt, hogy gátolják a kisebbségi értelmiség kialakulását.

. Fontos eleme volt a kisebbségi létbe került magyarságot is erőteljesen érintő asszimilációs törekvéseknek az állami oktatáspolitiká. Azzal, hogy az új hatalom nem ismerte el az egyházi iskolák létjogosultságát, fokozatosan felszámolták a magyar tannyelvű egyházi oktatást.

1. Bevezetés

Jelen tanulmány szerzője külön köszönettel tartozik Sáfrány Attilának, akinek a segítségével nélkülözhetetlen volt az írás megszületéséhez, és Dr. Orcsik Károlynak, aki rendelkezésére bocsátotta még meg nem jelent, 2015-ben megvédett *La situazione dei cattolici tedeschi della Jugoslavia tra il 1918 ed il 1945*. Pontificio Istituto Orientale 2015. című (PhD.) doktori értekezését.

A Bánságnak a trianoni békeszerződéssel, majd pedig az 1924. évi délszláv–román határmegállapító egyezményvel a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolt része 9.776 km². A továbbiakban e szerb Bánátnak (srbski Banat) nevezhető rész vallási történetére szorítkozik a kifejtés, habár nyilvánvaló, hogy egészen az I. világháborút követő megosztásig

ez a terület szerves egységet képezett, így a Bánság 1920 előtti történetében az úgynevezett szerbiai vagy szerb Bánság külön tárgyalása nem indokolt. A katolikus egyház azért kap nagyobb hangsúlyt, mert a területen élő magyarság többsége (ebbe a felekezetbe) e felekezethez tartozik.

2. A későbbi szerbiai Bánság területén végbement vallási- felekezeti, illetve etnikai jelentőséggel bíró események vázlatos áttekintése az impériumváltásig

A nyugati kereszténység a térséget, amint az a magyar történelemből ismeretes, Ajtony (Achtum, a szerbben Ahtum) 1028-as leverése után kezdi meghódítani, s itt mindjárt említhetünk egy adatot, amely a mai szerb Bánság területére vonatkozik. Csanád vezér a Szent Gellért-legenda elbeszélése szerint a Keresztelő Szent János tiszteletére alapított marosvári, azaz (a) csanádi bazilika szerzeteseit áttelepíti Oroszlánosra, ahol Szent György tiszteletére alapít monostort (ORČIK 2015) (ORCSIK 2019 11-108) (KOMÁROMI 217). E monostor a mai szerb Bánát északi csücskében, a XVIII. század közepén újjátelepített Oroszlámostól (Banatsko Aranđelovo) néhány kilométerre északra, a mai Majdány területén volt található.

A oroszlámosi monostorról szóló legenda rámutat egy fontos tényre: arra, hogy ebben a térségben a bizánci ortodoxia, már a földrajzi közelségből kifolyólag is, előbb jelenik meg, mint a Római Katolikus Egyház szervezete, s egészen a IV. lateráni zsinatig, vagyis legalább a 13. század elejéig bizonyítottan együtt él itt a latin rítusú és a görög rítusú kereszténység:

„E tekintetben föltétlen említést érdemel az az újabb kutatásban fölmerült tény, hogy három későbbi (14–16. századi) görög kéziratban föllelhető, a 12. századi állapotokat tükröző bizánci püspöklista is említi Turкия metropolitáját, ami arra enged következtetni, hogy a 11–12. században önálló, Konstantinápoly alá tartozó metropólia volt Magyarországon, amelynek talán alárendelt püspökségei voltak az erdélyi, bihari és csanádi egyházmegyék. Bár a kérdés vitatott, a föltételezés jól beleilleszthető a keleti kereszténységnek az ország e táján való elterjedtségéről szóló adatokba (KOMÁROMI 219).”

Az oroszlámosi monostor egyébként a 12. század végén kerülhetett a bencések kezébe, végleges pusztulását pedig valószínűleg az 1280-as kun lázadás okozhatta (KOSZTA 2007). Kalapis Zoltán szerint viszont az oroszlámosi monostort a kunok általi lerombolás után (vették) építették újjá a bencések, s a XIV. században kisebb várszerű erősítéssel is körbevették (KALAPIS 13).

Egy másik jelentős egyházi létesítményt, a mai Törökbecse közelében fekvő aracsi bencés monostort is meg kell említeni, különösen azért, mert az „aracsi pusztatemplom”

néven ismertté vált romok az utóbbi időben a vajdasági magyarság politikai összetartozását jelképező és a magyarság ezerszáz éves ittlétére utaló kultuszhelyé váltak (SZŰGYI 329-344). Építési idejével kapcsolatban eltérőek a vélemények. Valószínűsíthető, hogy a mai romok a XIII. század első feléből származhatnak, de lehetett itt egy korábbi templom is, aminek a meglétére utalhat a XI. századra datálható aracsi kő (RAFFAY 27). E föltételezett templom romjaira még nem bukkantak rá. Miomir Petrović szerb régész 1978-ban megfogalmazott elmélete szerint az aracsi templom a XIII. század előtt orthodox volt (TAKÁCS 168-169), ezt a nézetet képviseli a jelenlegi magyar szerzők közül Kalapis Zoltán is (KALAPIS 16-17).

A Bánság mai szerbiai területén ezeken kívül más bencés monostorok is léteztek a középkorban: a tatárjárásig fennálló Kanizsamonostora, melynek az emlékét őrzi a Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) nevű kistelepülés. A mai Nagyikinda közelében kereshető Galádmonostora a tatárjárásnak esett áldozatul (KOSZTA oldal...???). A valamikori Keve vármegye egyetlen korai ismert egyházi intézménye az ittebői bencés prépostság volt.

A XIII. század a bencés monostorok pusztulásának, válságának kora volt e (ezen a vidéken is, de ekkor jelennek meg a ferencesek is. Az utóbbi rendnek a konventuálisokat kiszorító obszerváns ága, Bosznia felől terjeszkedve, először a Délvidéken ver gyökeret, s itt építi ki erős bázisait. A szerbiai Bánság területén Kevevárán (Kovin) Nagy Lajos idejében telepedtek le a bosnyák ferencesek (KALAPIS 42). 1390-től a kolostor kusstódia székhelye, melyhez Örményes és Haram is hozzátartozott. 1377 után az aracsi monostor is a ferencesek gondnokságába kerül. Erzsébet anyakirályné, Nagy Lajos király édesanyja, újjátta fel és a ferencesek konventuális ágának adományozta, akiknek a birtokában maradt egészen a törökkori pusztulásáig (KOSZTA 2007).

A XIV. század vége az első török betörések ideje. A XV. század nehéz időszak a Délvidék életében, melynek következménye az addig virágzó vidék elnéptelenedése. Helyükre szerb és román telepések érkeznek már a XV. században, a magyar földbirtokos nemesség támogatásával, hogy a munkaerőhiányt enyhítsék. Ez egyúttal az orthodox vallás ismételt megerősödését jelenti a térségben. Az orthodoxia ekkor még nem tudja kiépíteni a saját egyházszerkezetét. A XVI. század elején, a török-magyar határ vonal északra tolódásával, teljesen megnyílik a kapu a déli bevándorlás előtt. Az úgynevezett török sereg jelentős részét muzulmán és pravoszláv vallású délszlávok és más balkáni népek alkotják.

A Bánságot meghódító, szerb származású beglerbég (később nagyvezír), Szokoli Mehmed (Mehmed Sokolović) támogatásával 1557-ben újjáalakul az ipeki (Peć, a mai

Koszovóban) szerb pátriárkátus, ami által a szerb pátriárka egyházi fennhatósága északon Budáig és Egerig terjed, keleti irányban pedig az egész Bánságra. Egyúttal a muzulmán vallás is megjelenik átmeneti jelleggel. Tudjuk például, hogy Nagybecskerek, Szokoli Mehmed wakufja, mecsettel rendelkezett.

A törökkorban, 1584-ben Lugostól és Karánsebestől keletre túlnyomórészt román lakosság élt, Temesvártól nyugatra pedig túlnyomórészt szerb. A Temesvár, Lugos és Karánsebes közötti területet román-szerb kevert lakosság lakta (POPOVIĆ 104).

Ez a helyzet a törökkor után, a XVIII. század első felében sem változott jelentősebben, 1743-ban, illetve 1753-ban a keleti (lugosi, karánsebesi és orsovai) körzetek tiszta román etnikumú területek voltak, a nyugatiak (a nagybecskereki, pancsovai, nagykikindai körzetek) pedig tiszta szerbek. A középső rész (a verseci, lippai, temesvári, csanádi, csákovai) ugyanakkor szerb-román vegyes lakossággal rendelkeztek (POPOVIĆ 37).

Az 1771-1772. évi, nem teljes lakosságsszámlálás(i adatok) szerint, melyet 520 településen végeztek a meglévő 635-ből, a Bánságban 181.639 román, 78.780 szerb, 43.201 német és francia, 8.683 bolgár, 5.272 cigány és 353 zsidó élt, összesen 317.928 lakos (MILIN 50).

1774-ben 375.740 lakosa van a Bánságnak: 220.000 (58,55%) román, szerb és görög (cincár) 100.000 (26,61%), német 53.000 (14,11%), magyar és bolgár 2.400 (0,64%), zsidó 340 (0,09%) (MILIN 49).

1. táblázat: A Bánság felekezeti megoszlása (1784/85)

Megye	Lakosság (fő)	római kat. (fő)	evang. (fő)	református (fő)	ortodox (fő)	ortodox (%)	izraelita (fő)
Krassó	188200	15076	50	30	173000	92,3	44
Temes	215545	40227	2000	1200	172000	79,8	118
Torontál	153083	46019	1500	1500	103000	67,3	64
Temesvár	9242	4476	60	20	4300	46,5	386
Összesen	566070	105798	3610	2750	452300	79,9	612

(DANYI-DÁVID 389.)

A magyarok betelepítése később történik, s csak (a) 1867 után válhat szervezetté. A megváltozott etnikai viszonyokat tükrözik az 1900-as népszámlálás adatai. Az egységes Bánság lakossága 1.431.329 ekkor, ebből 578.789 román, 362.487 német, 251.938 szerb, 170.124 magyar. Ehhez a <http://www.banatul.com> [Olvasva: 2009. december 4.] weblapot használtam.

2. táblázat: A Bánság felekezeti megoszlása (1869)

Megye	Lakosság (fő)	római kat.		g. kat. (fő)	evang. (fő)	ref. (fő)	Ortodox		izraelita		egyéb (fő)
		fő	%				fő	%	fő	%	
Krassó	262514	40967	15,6	14068	1129	1183	203802	77,6	1335	0,5	60
Szörény	101388	9821	9,7	8	296	6	91209	90,0	45	0,0	3

Temes	345182	114378	33,1	12221	8259	254	202970	58,8	2777	0,8	96
Torontál	491040	225178	45,9	2120	15403	6401	237877	48,4	3891	0,8	64
N[agy]becskerek	19666	8369	42,6	9	730	266	9203	46,8	1089	5,5	-
Nagykikinda	18834	5752	30,5	8	91	7	12486	66,3	489	2,6	1
Pancsova	16888	5528	32,7	11	1212	220	9678	57,3	193	1,1	46
Temesvár	32223	20631	64,0	302	1120	629	5487	17,0	3982	12,4	72
Versec	21095	11635	55,2	8	203	43	8630	40,9	576	2,7	-
F[ehér]templom	8284	6254	75,5	-	27	11	1879	22,7	113	1,4	-
Vinga	4552	4261	93,6	-	18	1	225	4,9	47	1,0	-
Lugos	11654	4568	39,2	646	438	88	4779	41,0	1118	9,6	17
Karánsebes	3512	1076	30,6	-	10	-	2347	66,8	79	2,2	-
Összesen	1336832	458418	34,3	29401	28928	9109	790552	59,1	15734	1,2	359

(KÓKAI 294)

1910-ben a Bánság, azaz Torontál, Temes, Krassó-Szörény vármegyék összlakossága 1.582.133, ebből 592.049 (37,42%) román, 387.545 (24,50%) német, 284.329 (17,97%) szerb, 242.152 (15,31%) magyar. A magyar lakosság lélekszáma tehát nagyobb arányban növekedett a többiekénél.

3. Az impériumváltás következményei, különös tekintettel a katolikus egyházra

A Bánság későbbiekben a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz kapcsolt részében 1910-ben 566.400 lakos élt, amiből 229.568 (40,53%) volt szerb, 125.374 (22,14%) német, 108.662 (19,18%) magyar, 73.303 (12,94%) román, 16.223 (2,86%) szlovák, 3.685 (0,65%) horvát (RAVLIC táblázat: <http://www.hic.hr/books/jugoistocna-europa/02tablice.htm>).

3.táblázat a szerbiai Bánság vallási megoszlásának alakulása 1910 és 1931 között

	1910	1921	1931
Orthodox	288,757	306,414	321,262
Római katolikus	188,756	209,370	196,087
Protestáns	37,379	39,226	37,179
Más felekezetek	8015	6,948	11,932
Összes	522,907	561,958	566,460

(ROMSICS 1993)

A fentiekből látható, hogy a két 1910-es adat között az összlakosság tekintetében mintegy 44 ezres eltérés mutatkozik (566.400 az 522.907 ellenében). Mindenesetre nyugodtan kijelenthető, hogy a szerb lakosság szinte egésze pravoszláv vallású, és csupán az új protestáns kisegyházak tudtak kevés számú hívőt elhódítani közülük. A románok nagy többsége is orthodox; nem sikerült adatot találnunk arra, hogy pontosan hányan tartozhattak közülük a görögkatolikusok közé. Az arány visszamenőleg megbecsülhető az 1991-es népszámlálás adatából, ahol a vajdasági román lakosságból, amelynek óriási többsége a

szerbiai Bánságban él, 81,61% nyilvánította magát orthodoxnak és 6,58% katolikusnak, 2,76% protestánsnak (ĐURIC 203).

Az 1910 és az 1931 közötti adatokból világosan kiolvasható, hogy már a két világháború között megindul a szerb lakosság arányszámának határozott növekedése, ami a Jugoszlávia más vidékeiről történt bevándorlás eredménye. Egyrészt a szerb közigazgatás létrehozásával, másrészt természetes vándormozgalmak útján, harmadrészt szervezett betelepítés révén nő a szerb lakosság aránya. A legismertebb talán a betelepítések közül a korszakban az I. világháborús szerb önkéntesek, a dobrovoljacok betelepítése. Nikola Gaćeša szerint 1919-1941 között állami támogatással 92,905 lelket telepítettek be Vajdaság területére; arról nincs adat, hogy ebből pontosan mennyi érkezett a Bánátba. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy ez a terület vallási megoszlására is ugyanilyen arányú hatással volt (MIRNICS 50).

4. táblázat A Jugoszláviához került bánsági plébániák anyanyelv szerint

Plébánia nyelve	Lélekszám	Arány
német	36	58%
magyar	19	31%
német és magyar	7	11%
Összesen	62	100%

(ORCSIK 2019: 17)

A trianoni béke, közismerten, a csanádi egyházmegye 34.912 km²-es területét fölosztotta. A nagyobb része, 25.254 km², román; közel egynegyede, 9387 km², szerb fennhatóság alá került. 1923-ban az Apostoli Szentszék székhelyéül Szegedet jelölte ki; GLATTFELDER Gyula megyéspüspök Romániából való kiutasít(tat)ása után innen irányította a Magyarországon maradt legkisebb, 271 km²-es egyházmegyei részt. Nagybecskerek (Veliki Bečkerek, majd Petrovgrad, majd Zrenjanin) központtal pedig megszervezték a bánáti apostoli kormányzóságot a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak jutott területből. 248 plébániából 62 került ide, 202.460 római katolikus és 5.068 görögkatolikus lélekkel. Az említett 202.460 katolikusból 138 ezer német, 61 ezer magyar, a többi horvát vagy cseh (DRAGANOVIĆ, Krunoslav 1935. 397-403.).

Mivel az új délszláv államban magától értetődő volt, hogy magas egyházi pozícióba csak a többségi szláv etnikumból kerülhet vezető, a kormányzóság élére Ivan Rafael Rodić horvát ferences szerzetest nevezték ki, akinek pozícióját azzal erősítették tovább, hogy 1924-től belgrád-szendrói érsek lett. Ugyanettől az évtől a bánáti apostoli kormányzóságot az előbb említett érsekség, illetve érsek fennhatósága alá vonták. Az átalakulást volt hivatva jelezni az is, hogy ezzel egy időben kialakították az új espereskerületi struktúrát. a nagybecskereki

kerület 11, a törökkanizsai 9, a nagykikindai 8, a magyarcsernyei 7, a szécsányi 8, a pancsovai 6, a székelykevei 8 plébániát foglalt magában Az egyes plébániák nemzetiségi arányait az 1935-ös Schematismus részleteiben is jelzi (DRAGANOVIĆ, Krunoslav 1935. 397-403.).

1936-ban lemondott Rodić érsek, helyére Josip Ujčićot nevezték ki belgrádi érsekké és bánati apostoli kormányzóvá is, aki egészen 1961-ig töltötte be hivatalát.

A hívek száma 1960-ra 120 ezerre, az egyházközségeké 64-ről 40-re, az esperességeké nyolcra négyre csökkent, és 1968-ban már csak 27 plébániának volt saját papja. A színnémet plébániák teljesen elnéptelenedtek. 15 templom lebontására állami vagy járási rendelettel kötelezték a Bánági Apostoli kormányzóságot. Ahol a németek mellett magyar vagy más nemzetiségű hívek is, ott megmaradtak a templomok, de a korábbi nagyszámú német katolikus lakossághoz képest a megmaradt hívek csak nagy nehézségek árán vagy alig tudták a hatalmas templomok gondját viselni. A legtöbb német plébániából leányegyház lett és egy-egy közelben fekvő aktív plébániáról látták el és teszik ezt mind a mai napig.

Az idősödő Ujčić érsek mellé 1961-ben nevezik ki Gabriel Bukatkót belgrádi koadjutor érsekké és bánati apostoli kormányzóvá. Ekkor töltötte be először (ezt a) e tiszteet görögkatolikus főpap, aki latin szertartású tevékenységet is folytathatott. Ehhez a Nagybecskerekai Egyházmegye honlapját használtam forrásként. Josip Ujčić érsek 1964. évi halálát követően Bukatko lett a belgrádi érsek. Mivel az érsek magyarul nem tudott, a Szentszék 1971-ben JUNG Tamást nevezte ki a bánati apostoli kormányzóság élére, akit a következő évben Nagybecskereken szenteltek püspökké. Végül II. János Pál pápa 1986-ban az apostoli kormányzóságból létrehozta a nagybecskerekai püspökséget, amelyet a szabadkai püspökséggel együtt a belgrádi érsekség alá rendelt.

Az 1921-es délszláv alkotmány, követve a békeszerződések elvárásait, formai szempontból garantálta a vallásszabadságot. Mivel a politikai elit számára fontos volt az új államalakulat nemzetközi elismertetése, ezért törekedett a Szentszékkal való tárgyalások megkezdésére (ORCSIK 28-32). Ezek célja egy konkordátum volt, amely biztosíthatta volna a katolikus egyház jogi státusának rendezését az új államkeretek között. A végül 1935-ben Jugoszláviával megkötött megállapodásban az állam vállalta a vallásszabadság biztosítását, a katolikus egyház birtokbírhatási és iskolaalapítási jogát. A Szentszék pedig kinyilvánította azon szándékát, hogy a Bánági és Bácskai Apostoli Kormányzóságokat püspökségekké alakítja, ezzel elismerve az új államhatárok közé került területek egyházi önállóságát (Goluža 259).

A következő évben parlament elé került megállapodás ratifikálását a szerb orthodox egyház prominens képviselői megakadályozták, a püspöki kar ugyanis kiközösítéssel fenyegette a javaslatot megszavazó képviselőket. Ezen felül, a társadalmi nyomás erősítése érdekében, azt is kilátásba helyezte, hogy a konkordátum törvénybe iktatása esetén minden orthodox templomra, szimbolikusan, fekete zászlót tűznek ki. A fentiek okán a konkordátum ratifikálása lekerült az alsóházi napirendről.

1937 nyarán végül az alsóház, utcai tiltakozó megmozdulások közepette, elfogadta a konkordátumot, de az orthodox egyházi vezetés által is gerjesztett folytatódó tüntetések (okán) miatt nem került a felsőház elé (SAJTI 2004).

A fejlemények láttán előbb a Szentszék tiltakozott 1938 februárjában. Ezt követően a Katolikus Püspöki Kar 1938 májusi, hívekhez címzett, körlevelében követelte a konkordátumban államilag is garantált vallásszabadságot. Ennek jegyében elutasította a pravoszláv hit államvallássá tételét, és az orthodox egyházéhoz hasonló beleszólást követelt az egyházakat érintő politikai döntésekbe. Ugyanitt határozottan állást foglalt a katolikus tankönyvkiadás szabadsága és a katolikus egyházi intézményeknek a többi egyházéhoz hasonló mértékű állami támogatása mellett (ERŐS 170). Végeredményben a katolikus egyház államjogi helyzete, a ratifikálás elmaradása okán, a korszakban rendezetlen maradt.

Az agrárreform hatásának rövid bemutatása előtt néhány szóban fel kell vázolnunk, hogy milyen anyagi forrásai voltak az egyháznak a korban. Mindenekelőtt földterületekről és azok jövedelmeiről kell beszélnünk. Jelentős mértékben a földbérleti díjak fedezték a templomok, a plébániák és az iskolák fenntartásának költségeit. Ezen felül többnyire ebből biztosították az egyházi tisztségviselők és alkalmazottak fizetését, és ez adta a nyugdíjalap forrását is. Az egyes célokra kirendelt földterületek külön-külön vagyonalapot képeztek. Az egyházközségekhez tartoztak még ún. „szegényföldek”, amelyeket az egyházközség rászoruló családjai kaptak ingyenes használatra.

Az 1919 és 1923 között lezajlott agrárreform során az egyházi alapítványi, iskolai és tanítói földeket szinte teljesen kisajátították. Az ortodox egyházközségek, kolostorok valamint a szláv ajkú katolikus és evangélikus egyházközségek esetében az 500 hold feletti birtokokat vonták a reform hatálya alá, míg a magyar és német katolikus és evangélikus plébániák esetében a 400 hold felettieket. Egy egyházközség vagy a püspökség a saját birtokaiból csupán 100 hektárt tarthatott meg. A szerb orthodox egyházat ez a reform csupán részben érintette. Ahol egyáltalában lezajlott, ott is, szemben a katolikusokkal, egyházközségenként vagy kolostoronként 150 hektár maradhatott a tulajdonukban. (ORČIK 2015.)

A magyarság helyzetét az is negatívan befolyásolta, hogy a belgrádi kormány már 1919-ben kiterjesztette az újonnan szerzett területekre az 1904. évi szerbiai iskolatörvényt. Ez csak állami és magániskolákat ismert el, felekezetieket nem. Ezt egészítette ki az az 1920. évi minisztertanácsi rendelet, amely az 1912. évi szerb középiskolai törvény hatálya alá vonta az átcsatolt részek intézményeit is. A törvény szerint a középszintű oktatási intézmények is csak államiak lehettek. A magániskolákat, ahová az egyházi fenntartású tanintézeteket is sorolták, alsófokúra és nyilvánossági jog nélkülire fokozták le, így lehetetlenítve el azokat. A folyamatot tetézte, hogy az 1846-ben alapított nagybecskereki piarista gimnázium tanárait távozásra kényszerítették. Ezzel teljességgel felszámolták a Tiszától keletre a magyar tannyelvű egyházi oktatást (MKL).

4. Összegzés

Mint tanulmányunk elején láthattuk, (ebben) a térségben az ortodoxia, már a földrajzi közelségből kifolyólag is, előbb jelenik meg, mint a Római Katolikus Egyház szervezete, egészen a XIII. század elejéig bizonyítottan együtt él a latin rítusú és a görög rítusú kereszténység.

A XV. századtól, amikortól a törökök előbb szórványosan, majd fokozatosan állandósulva jelen vannak a Délvidék életében, az addig virágzó vidék pusztulásnak indul. A magyarság helyére szerb és román telepések érkeznek már a XVI. század második felétől, a magyar földbirtokos nemesség támogatásával, hogy a munkaerőhiányt enyhítsék. Ez egyúttal az orthodox vallás újbóli megjelenését jelenti, az egyházszervezet kiépülése nélkül.

A törökkorban Lugostól és Karánsebestől keletre túlnyomórészt román lakosság élt, Temesvártól nyugatra pedig többségében szerb. A Temesvár, Lugos és Karánsebes közötti területet román-szerb kevert lakosság lakta. Ez a helyzet a két nációra vonatkozóan a törökkor után, a XVIII. század első felében sem változott jelentősebben. Az új elem a német ajkú katolikus lakosság Habsburgok által szervezett betelepítése. A magyarok betelepülését a bécsi császári kormányzat tiltotta. 1779-ben a Bánságot visszacsatolják Magyarországhoz és a polgári részeken létrehozzák a megyerendszert. Ugyanakkor a határőrvidék igazgatása változatlan marad.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt szerb felkelők a Bánság nyugati felén kiáltották a Szerb Vajdaságot. A Bach-korszakban újólal elszakították a Bánságot Magyarországtól. A létrehozott Szerb Vajdaság és Temesi Bánság a Habsburg Birodalom koronatartománya lett (Gulyás 2011. 55-64.).

A magyarok betelepítése később történik, s csak az 1867. évi kiegyezés után válhat szervezetté. Ez az oka annak, hogy a magyar lakosság lélekszáma nagyobb arányban növekedett a többiekénél, de a modernkori Bánság sohasem volt/lett etnikailag magyar karakterű terület, Trianon előtt sem.

Az impériumváltást követő felmérésekből világosan kitűnt, hogy már a két világháború között megindul a szerb lakosság arányszámának határozott növekedése, ami a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) más vidékeiről történt bevándorlás eredménye. Ennek három fő forrása volt: egyrészt a szerb közigazgatás létrehozása, másrészt a természetes vándormozgalmak, harmadrészt pedig a szervezett betelepítés.

Az egyházkormányzati változások gyakorlati végrehajtása is az új állam többségi szláv etnikai befolyás erősítését szolgálta. A csanádi egyházmegye Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak jutott területéből létrehozott bánati apostoli kormányzóság élére úgy került egy horvát származású főpap Rafael Rodić személyében, hogy a hívek döntő többsége magyar és német volt. Az átalakulást volt hivatva jelezni a fent vázolt új espereskerületi struktúra is.

A bánási katolikus egyház az új államkeretben elsősorban a kisebbséggé vált magyarság és németiség egyházává vált. Érdekei és problémái többnyire megegyeztek a nevezett kisebbségekéivel. A létrejövő új államalakulat egészét tekintve az egyházon belül a horvátok és a szlovének lélekszáma a meghatározó, míg a magyarság felekezetiileg nem egységes. Ennek okán a katolikus egyház a kisebbségi létbe került magyarság körében nem tudta oly mértékben azt az identitásmegetartó szerepet betölteni, mint például a szomszédos Romániában.

Jugoszlávia 1935-ben ugyan megkötötte a konkordátumot a Szentszékkal, de azt a szerb ortodox egyház és papság ellenállása miatt nem terjesztették a felsőház elé, így nem ratifikálták, ami még bizonytalanabbá tette a Bánságban is a többnyire kisebbségi hívek helyzetét.

Az alapítványi és iskolai földek, valamint a "szegényföldek" teljes egészében, a többi birtok pedig döntő többségében az agrárreform hatálya alá esett. Ennek következtében a katolikus egyház elveszítette vagyonának nagyobbik hányadát. Ezzel, már röviddel az imperium váltás után anyagilag is módfelett nehézé vált, hogy fenntartsa oktatási intézményeit, betöltse korábbi, és az adott kisebbségi léthelyzetben még inkább szükségessé vált kulturális és társadalmi szerepét.

Az állami oktatáspolitikai is fontos eleme volt a kisebbségi létbe került magyarságot erőteljesen érintő, asszimilációs és kirekesztő törekvéseknek. Ez utóbbit azért húzzuk alá, mert alkalmasint külön kell választani az asszimilálást/beolvasztást és

disszimilálást/kirekesztést. Röviden szólva, kisebb részben asszimilációs, nagyjából disszimilációs tendenciák érvényesültek. Azzal, hogy az új hatalom nem ismerte el az egyházi iskolák létjogosultságát, fokozatosan felszámolták a magyar tannyelvű egyházi oktatást. Ez abban az esetben, még, akár akceptálható is lehetne bizonyos mértékig, ha megfelelő világi/állami magyar nyelvű iskolák lennének, de erről nincs szó. A történetek elsődleges motivációja éppen az, hogy a kisebbségi értelmiség kialakulásának megakadályozza az állam. Mivel az egyházi értelmiség és magyar nemzeteszme szervesen összefonódott az 1918 előtti Magyarországon, így, a szerb állam szemszögéből, logikusnak tűnik, hogy az egyházat és az államot minden téren szét kell egymástól választani ott, különösen is, ahol az egyházi értelmiség többnyire magyar szellemiségű.

Zárszóként meg kell jegyezni, hogy a magyar kisebbséget is erősen érintő, a katolikus egyházat sújtó, fent vázolt intézkedések egyik fő mozgatórugója a világi állam társadalmi befolyásának növelése az egyházakkal szemben. Ebben a délszláv állam nem tért el a korabeli európai országok többségétől. Azonban, mint a korábbiakból kitűnik, az intézkedések hatóköre és gyakorlati végrehajtása a többségi szláv és az egyes nemzetiségi egyházközségek körében látványosan különbözött. Konzekvensen az utóbbiak hátrányára. Más szóval, az állam jogi, oktatási és kulturális társadalmi befolyásának erősítése a vallási közösségekkel szemben együtt járt a magyar és német kisebbség identitásának fenntartásában fontos egyházi intézmények ellehetetlenítésével. Ezt az időszakot a Bánságban is „*a szerb nemzetállam megteremtésének és területi stabilizálásának a szándéka dominálja*” (SOÓS-PAP 2015, 25.).

Irodalomjegyzék

BEER, Josef 1989. Donauschwäbische Zeitgeschichte aus erster Hand. Donauschwäbische Kulturstiftung, München. 39. A térképet Orcsik Károly bocsátotta rendelkezésünkre.

BEZZEGH ALPÁR 2012. A délvidéki németiség történetének néhány fő jellemzője Jugoszláviában 1920-1941 között In: Fülöp, Péter (szerk.) Tavasz Szél 2012 = Spring Wind 2012 : konferenciakötet Budapest, Magyarország : Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), (2012) pp. 314-321

DANYID. – DÁVID Z. 1960. Az első magyarországi népszámlálás 1784/87. (k. n.), Budapest, 389.
DRAGANOVIĆ Krunoslav 1935. Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji. Akademija Regina Apostolorum. Sarajevo. 397-403.

ĐURIĆ, Aleksandra 2008. Rumunska pravoslavna crkva u srpskom banatu. In: Religije Srbije – Mreža dijaloga i saradnje. (k. n.), Beograd, 203.

ERŐS Lajos 1993. Adalékok a Zrenjanini – Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez. Logos, Tóthfalu, 170.

GULYÁS László 2011.: Szerb etnoregionalist a törekvése k 1848-1849 in: Közép-Európai Közlemények 16. 55-64. http://acta.bibl.u-szeged.hu/29930/1/kek_016_055-064.pdf

GOLUŽA, Božo 2004. Pregled povijesti hrvatskog naroda. Mostar. Crkva na kamenu, 259.

GYÉMÁNT Richárd A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra [HTTP://ACTA.BIBL.U-SZEGED.HU/49993/1/JURIDPOL_FORUM_005_001_031-048.PDF](http://acta.bibl.u-szeged.hu/49993/1/JURIDPOL_FORUM_005_001_031-048.PDF)

KALAPIS Zoltán 1995. Történelem a föld alatt. Forum, Újvidék, 13-42.

KÓKAI Sándor 2011. Adatok a Bánság vallási összetételéhez in: Geográfiai folyamatok térben és időben: tanulmánykötet Hanusz Árpád 65. születésnapja tiszteletére. (k. n.), Nyíregyháza, 294., 289-300.

KOMÁROMI László 2007. A bizánci kultúra egyes elemei és közvetítő tényezői a középkori Magyarországon. Iustum Aequum Salutare III. 2007/1. 217-219. http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20071sz/ias_215_228.pdf (Olvasva: 2009. december 4.)

KOSZTA László 2007. Dél-Magyarország egyházi topográfiája a Középkorban. In: A középkori Dél Alföld és Szer. Elektronikus megjelenítés: NKÖEOK Szerkesztőség http://sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/Kozepkori_del_alfold_es_szer/000_konyveszeti_adatok.htm (2009. december 4.)

Magyar Katolikus Lexikon nagybecskereki püspökség Internetes kiadás: <http://lexikon.katolikus.hu/N/nagybecskereki%20p%C3%BCsp%C3%B6ks%C3%A9g.html> (2009. december 4.)

Magyar Katolikus Lexikon bánati apostoli kormányzóság Internetes kiadás: <http://lexikon.katolikus.hu/B/b%C3%A1n%C3%A1ti%20apostoli%20korm%C3%A1nyz%C3%B3s%C3%A1g.html> (2009. december 4.)

MILIN, Miodrag 1995. Vekovima zajedno (iz istorije srpsko - rumunskih odnosa), Temišvar, 49-50.

MIRNICS Károly 2001. Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak. In: Fészekhagyó vajdaságiak. Szerk.: Gábrityné Dr. Molnár Irén - Mírnics Zsuzsa. (k. n.), Újvidék, 50.

ORČIK, Karolj 2015. La situazione dei cattolici tedeschi della Jugoslavia tra il 1918 ed il 1945. PIO 2015. doktori értekezés

ORCSIK Károly 2019. A magyar katolikusok helyzete a Délvidéken 1918 és 2018 között. In: Fejezetek Vajdaság egyháztörténetéből. Szerk.: Ördögh Tibor. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka, 28-32., 108.

POPOVIĆ, D. J. 1990). Srbi u Vojvodini, I., Novi Sad, 37., 104.

RAFFAY Endre 2005. Az aracsi templomrom. Forum, Újvidék, 27.

RAVLIĆ, Aleksander (szerk.) 2000. Medjunarodni znanstveni skup „Jugoistocna Europa 1918-1995.” <http://www.hic.hr/books/jugoistocna-europa/02tablice.htm> (2009. december 5.)

ROMSICS Ignác 1993. Wartime American plans for a new Hungary: Documents from the US Department of States 1942-44. <http://www.hungarian-history.hu/lib/romsics/w25.htm> (2009. december 5.)

SAJTI Enikő 2004. Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918-1947. : Lämpás Kiadó, Budapest

SOÓS Edit–PAP Tibor 2015: Regionális és kisebbségpolitikai válaszok az EU-csatlakozás kihívásaira = Deturope, VII/1, 21-43.

SZŰGYI Ferenc 2008. Az aracsi pusztatemplom mint a magyar identitás jelképe. In: Bennünk élő múltjaink. Szerk.: Papp Richárd - Szarka László. Zenta, (h. n.), 329-344.

TAKÁCS Miklós 2006. A középkori régészet a Vajdaságban 1918 és 1987 között. In: Studia Caroliensia, 2006. 3-4., 168-169.

<http://www.banatul.com> (2009. december 4.)

<http://www.catholic-zr.org.rs/hun/hun.html> (2009. december 4.)

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banatul_la_1743.jpg (Olvasva: 2009. 11.19.)

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banat_ethnic2002.png (Olvasva: 2009. 11.19.)